

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 378.015.31:304.4

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА У ВНЗ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Я.В. Довгополова, канд. пед. наук (Харків)

Стаття присвячена компаративному аналізу формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ України та зарубіжних країн з метою визначення спільного й відмінного в організаційній структурі, змісті і методах полікультурної підготовки майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: компаративний аналіз, методи навчання, організаційні форми, полікультурне виховне середовище, структурні компоненти, тренінговий курс.

Довгополова Я.В. Компаративный анализ формирования поликультурной воспитательной среды в ВУЗах Украины и зарубежных стран. Стаття посвящена компаративному анализу формирования поликультурной воспитательной среды в ВУЗах Украины и зарубежных стран с целью определения общего и отличного в организационной структуре, содержании и методах поликультурной подготовки будущих учителей в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: компаративный анализ, методы обучения, организационные формы, поликультурная воспитательная среда, структурные компоненты, тренинговый курс.

Dovgopolova Ya.V. Comparative Analysis of Formation of Polycultural Educational Environment in Higher Educational Establishments of Ukraine and Foreign Countries. The article is devoted to the comparative analysis of formation of polycultural educational environment in higher educational establishments of Ukraine and foreign countries for the purpose of determination of common and different things in the organizational structure, contents and methods of polycultural training of future teachers in higher educational establishments.

Key words: comparative analysis, organizational forms, polycultural educational environment, structural components, training course, training methods.

В умовах полікультурного суспільства постає завдання підготовки молоді до співробітництва та міжкультурного спілкування з представниками різних культур, віросповідань, національностей, ціннісних орієнтацій. У зв'язку з цим зростає значення пошуків нових, досконаліших підходів і технологій професійної освіти майбутніх фахівців. Досвід зарубіжних країн щодо формування полікультурного виховного середовища у вищих навчальних закладах є дуже корисним для вітчизняної педагогіки з огляду на необхідність розробки держав-

них стандартів полікультурної освіти, оновлення змісту полікультурної педагогічної підготовки тощо.

Актуальність дослідження зумовлена низкою суперечностей між рівнем полікультурної компетенції студентів та сучасними вимогами до їх професійної підготовки; потребою впровадження ідей полікультурності у зміст професійної підготовки майбутніх вчителів та механізмами реалізації цього процесу у вищій школі. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про незначну кількість цілісних досліджень, присвячених компаративному

аналізу формування полікультурного виховного середовища вищого навчального закладу у ВНЗ України та зарубіжних країн.

Об'єкт дослідження – процес полікультурного виховання студентів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування полікультурного виховного середовища у процесі вивчення іноземних мов.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність, структурні компоненти і особливості формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ України та зарубіжних країн; розробити тренінговий курс з формування полікультурного виховного середовища в процесі вивчення іноземних мов.

Матеріал дослідження включає провідні принципи полікультурного виховання (Р.Р. Агадуллін, В.В. Бойченко, В. Болгаріна, О.А. Грива); теорії формування полікультурного виховного середовища у ВНЗ зарубіжних країн (Р. Гош, К. Мвонга, В.А. Погребняк, С. Томлінсон, А. Хіклінг-Хадсон, К. Цайхнер).

Визначення полікультурного виховного середовища ВНЗ має важливе значення, тому що у процесі навчання у вищому навчальному закладі слід формувати молоду людину, яка готова до активної творчої діяльності в сучасному полікультурному середовищі, яка зберігає свою соціально-культурну ідентичність і водночас прагне до розуміння інших культур, поважає інші культурно-етнічні спільності, яка вміє жити у мирі й злагоді з представниками різних національностей, рас і вірувань.

Протягом тривалого історичного періоду видатні вчені висували й розробляли ідеї позитивної міжнаціональної взаємодії, виховання молоді в дусі взаєморозуміння, взаємопізнання, співробітництва і взаємозбагачення. Для розуміння сутності полікультурного середовища особливе значення мають положення М.М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особами-культурами, творить себе в процесі такої взаємодії й впливає на інші [2].

Важливі висновки для обґрунтування полікультурного виховного середовища випливають з культурно-історичної теорії розвитку поведінки й пси-

хіки Л.С. Виготського, відповідно до якої джерела й детермінанти психічного розвитку лежать в культурі, що історично розвивається [5, с. 145].

На думку О.А. Гриви, полікультурне виховне середовище ВНЗ являє собою „духовно насичену атмосферу ділових і міжособистісних контактів, що обумовлює світогляд, стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів і стимулює в них потребу долучення до загальнонаціональних і загальнолюдських духовних цінностей; установа з багатокультурним контингентом, що включає різновіковий, багатонаціональний і різноконфесійний професорсько-викладацький і студентський склад, покликана задовольнити освітні, соціокультурні й адаптивні потреби студентів” [6, с. 4].

Ми розглядаємо *полікультурне виховне середовище ВНЗ* як соціокультурний продукт взаємодії суб'єктів виховання, що репрезентують багатоманітність культур у даному соціальному середовищі (країні, регіоні, місцевості) в окремому вищому навчальному закладі, якою визначається специфіка реалізації завдань навчання, виховання й усебічного розвитку особистості.

Найбільше зацікавлення питаннями педагогічного впливу полікультурного виховного середовища ВНЗ на процеси виховання й навчання підростаючих поколінь виникає у державах із полікультурним складом суспільства, насамперед в США, Канаді, Австралії та Великій Британії.

У США полікультурна освіта виникла в ХХ столітті як реакція американського суспільства на вимоги учасників різних рухів покласти край расизму, дискримінації, нерівності у правах, сегрегації, етнічному насильству, започаткувавши нову галузь наукового педагогічного знання і освітньої практики США, і ставши одним з ціннісно-цільових пріоритетів американської освіти.

На основі аналізу теоретичних наукових праць і практики реалізації полікультурного підходу у вищій школі Сполучених Штатів К. Мвонга обґрунтувала такі доцільні методичні засоби оптимізації процесу формування полікультурного виховного простору вишу:

- зосередження на інтересах і позитивних якостях студентів;
- переважне використання проблемного підходу у викладанні й розробці творчих завдань для студентів, педагогічний супровід і допомога у подоланні можливих труднощів під час їх виконання через взаємодію викладача і студентів;
- створення й підтримка сприятливої позитивної атмосфери співпраці;
- використання культурної ідентичності й досвіду студентів як засобів виховання і навчання;
- залучення родини й культурних громад до педагогічного процесу;
- забезпечення студентів педагогічним інструментарієм для проведення дослідницько-пошукової діяльності на основі критичного ставлення й аналізу концепцій, теорій, подій і ситуацій;
- перетворення студента з об'єкта діяльності вищої школи на активного суб'єкта власної освіти, виховання і розвитку [11, с. 30–31].

Численні теоретичні праці представляють різні стратегії втілення принципу полікультурності в США, однак аналіз практичної педагогічної діяльності загальноосвітньої і вищої школи все ще засвідчує недостатність позитивних прикладів їх реалізації.

Спеціалізовані курси з проблеми в системі підготовки вчителів характеризуються елективністю, зосереджуються переважно на теоретичних питаннях навчання і виховання учнів окремої монокультурної ідентичності, ігноруючи специфіку полікультурного середовища й потребу формування й розвитку практичної полікультурної педагогічної компетентності. Крім того, представники культурних громад мало залучаються до педагогічної освіти. Як наслідок, учителі приділяють недостатню увагу полікультурному вихованню школярів, не бажають працювати у культурно диверсифікованих освітніх закладах [13, с. 144–149].

Переважає більшість університетів і педагогічних факультетів Канади мають власні стратегії, що стосуються проблем культурного різноманіття, расизму, дискримінації, прав людини й студентства, які розглядаються як складники полікультур-

ної освітньої політики цих закладів [8, с. 82–101]. Багато інституцій педагогічної освіти пропонують необов'язкові курси з полікультурної підготовки вчителя; на жаль, лише в частині з них ці дисципліни входять до інваріантної частини навчального плану, як і семінари, спрямовані на формування вмінь і навичок у цій галузі, що проводяться під час педагогічної практики у школі [9, с. 46–51].

В Австралії Законодавчі гарантії соціокультурних й освітніх прав переселенців і меншин передбачають відповідну підготовку вчителів, які в ході опанування бакалаврських програм вивчають, окрім елективних курсів, від трьох до восьми обов'язкових навчальних дисциплін із теорії та методики полікультурного виховання [10, с. 21].

У Великій Британії до 1988 року підготовка вчителів для полікультурного суспільства розглядалася базовим демократичним принципом, незважаючи на певну традиційну опозицію до розширення міжкультурних зв'язків [12, с. 29]. Але у 1988 року разом із прийняттям адміністрацією М. Тетчер доктрини націоналістичної монокультурності, полікультурна освітня політика й підготовка вчителя до професійної діяльності в умовах різноманіття культур почала занепадати.

В результаті дослідження виявлено, що в США, Канаді, Австралії та Великій Британії полікультурна освітня політика дозволила тільки до певної міри нейтралізувати проблему расової й культурної дискримінації. З одного боку, це пов'язане з тим, що у Великій Британії полікультурність фактично не визнана пріоритетним принципом державної освітньо-виховної політики. З іншого, в країнах із сильною нормативно-правовою підтримкою культурної різноманітності (Австралія, Канада, США) наявна суперечність між науковою розробленістю теоретичних і методичних засад забезпечення полікультурного виховання і підготовки вчителя до його здійснення та рівнем їх упровадження в навчально-виховну практику педагогічних закладів.

Інтеграція України до світового та європейського співтовариства, орієнтація вітчизняної системи вищої освіти на положення Болонського процесу актуалізують потребу узагальнення власного

й вивчення зарубіжного досвіду у галузі полікультурного виховання та підготовки молоді до життя в умовах соціокультурного різноманіття, формування толерантності, готовності до співпраці у міжнародному контексті.

Підготовка молодих людей в Україні до життя в полікультурному виховному середовищі зумовлює ряд конкретних соціально-педагогічних завдань, а саме:

- глибоке й усебічне опанування історії та культури свого народу;
- формування уявлення про розмаїття культур в Україні та світі, розуміння і внутрішнього прийняття рівноправності народів, і рівноцінності їхніх культур, виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до культурних розходжень, що забезпечують прогрес усього людства й сприяють самореалізації окремої особистості;
- створення умов для інтеграції студентів у культури інших народів;
- розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з носіями різних культур;
- виховання в душі миру, розвиток етнотолерантності;
- формування усвідомлених позитивних ціннісних орієнтацій особистості щодо культурної спадщини України;
- виховання поваги до історії та культури інших народів: створення полікультурного середовища як основи для взаємодії особистості з елементами інших культур;
- формування здатності студента до особистісного культурного самовизначення [7, с. 41].

Отже, полікультурне виховне середовище насамперед характеризується не стільки власне полікультурним складом і своєрідністю окремих культур у ньому, скільки взаємним обміном культурним досвідом і гармонійністю відносин між представниками цих культур, спрямованих на загальну демократизацію суспільства.

Проблемам навчання й виховання студентської

молоді в сучасних умовах полікультурного світу присвячені численні наукові праці вітчизняних дослідників (Р.Р. Агадуллін, В.В. Бойченко, В. Болгаріна, О.А. Грива та ін.). З погляду педагогічного дослідження, у полікультурному виховному середовищі у ВНЗ України вивчається сам педагогічний процес: закономірності й принципи навчання й виховання студентів ВНЗ; зміст загальної освіти, методи й засоби навчання та виховання, а також форми організації навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Аналіз результатів досліджень, присвячених проблемам осмислення й опису українського освітнього середовища [1; 3; 4; 6], дозволяє в якості **структурних компонентів** полікультурного виховного середовища ВНЗ виділити такі:

- просторово-семантичний компонент, спрямований на задоволення й розвиток пізнавальних, культурно-освітніх потреб суб'єктів навчально-виховного процесу, розвиток їхнього творчого потенціалу в галузі інтересів, пов'язаних з полікультурами;
- комунікативно-організаційний компонент, що передбачає формування позитивного соціально-психологічного клімату, доброзичливої атмосфери й взаємної відповідальності, що сприяють саморозвитку особистості й розширенню досвіду в міжетнічній взаємодії;
- змістовно-методичний компонент, що враховує особливості полікультурної освіти, її основні ідеї й напрямки.

Крім перерахованих вище структурних компонентів, виділяється ряд специфічних **особливостей**:

- відбиття в навчальному матеріалі гуманістичних ідей;
- використання мов науки, культури й мистецтва як засобів формування полікультурної компетентності;
- виховання безпечної особистості, тобто особистості, толерантної до полікультурної різноманітності, з розвиненими соціально-ціннісними потребами в миротворчій, творчій діяльності, особистості з позитивними моделями поведінки;
- перетворення освітньої установи у відкриту

соціально-педагогічну систему, що сприяє інтеграції молодого покоління в полікультурне середовище й ін. [4, с. 4].

Важливими теоретико-методичними принципами побудови навчальних планів і програм у системі педагогічної освіти України є: полікультурність, згідно з яким людина у процесі життєдіяльності знаходиться на перетині багатьох культур; поєднання, узгодженість та раціональне співвідношення теорії і практики; педагогічні ідеї рівності можливостей, поваги до культур, ідентичності, єдності навчання, виховання і соціалізації; послідовності і наступності; колегіальності, партнерства, відкритості, діалогу культур.

У результаті здійсненого компаративного аналізу розвитку полікультурної освіти в Україні та зарубіжних країнах визначено спільне й відмінне в організаційній структурі, змісті, формах і методах полікультурної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

Виявлено, що в процесі формування полікультурного виховного середовища в Україні та зарубіжних країнах використовується комплекс **методів навчання**: *навчально-виховні* – пояснення, розповідь, переконання, лекція, дискусія, диспути, листування електронною поштою і спілкування в режимі он-лайн з однолітками з різних країн; *практично-діяльнісні* – вправи, колективна і самостійна робота студентів з підручниками, посібниками, інформаційними ресурсами мережі Інтернет; *рольові ігри*, робота в парах, колективні та індивідуальні студентські проекти полікультурного змісту (навчально-дослідницькі, творчі); *соціальне включення* – активне залучення студентів-вихідців з етнокультурних меншин і сімей емігрантів до життя групи, факультету; *методи стимулювання і контролю* – позитивне підсилення просоціальних форм поведінки студентів, їхнього прагнення розв'язувати конфлікти мирним шляхом, підтримувати комфортний для всіх студентів мікроклімат у полікультурному середовищі; *дисциплінарні санкції* у випадку порушення майбутніми фахівцями етики міжетнічних, міжрасових відносин у групі, навчальному закладі; *наочні* – перегляд кіно-

фільмів, проведення фотовиставок, оздоблення університетських приміщень плакатами, постерами, картами, стіннівками, які відображають багатокультурність як характерну ознаку суспільства, а також знайомлять з культурними спадщинами інших народів.

До основних **організаційних форм**, які впроваджуються у процесі полікультурної підготовки віднесено: навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань, практика, контрольна та самостійна робота (проведення занять з урахуванням потреб студентів – вихідців із різних соціокультурних, етнічних та релігійних меншин); використання у ході занять навчальних матеріалів і посібників, які відображають полікультурну сутність суспільства; культурно-дозвілєва, організаторська, соціально-комунікативна діяльність: організація екскурсій, свят, тижнів полікультурного мистецтва, знайомство з культурою корінних народів, проведення днів творчості студентів різного етнічного походження; участь у культурних заходах місцевої громади (полікультурні мистецькі фестивалі), діяльність студентських організацій, участь у міжуніверситетських заходах полікультурного змісту (проекти „університети-побратими”, міжнародні проекти, організація семінарів з обміну педагогічним досвідом між викладачами й студентами).

На основі здійсненого аналізу змісту полікультурної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах встановлено, що його характерною рисою є оптимальне поєднання циклу загальноосвітніх, спеціально-предметних і теоретичних дисциплін психолого-педагогічного компонента та використання набутих знань під час практики.

Отже, компаративний аналіз організаційної структури, змісту, форм і методів полікультурної освіти майбутніх учителів у ВНЗ України та зарубіжних країн дозволив виявити прогресивні ідеї, що можуть бути використаними у процесі вдосконалення системи полікультурної підготовки педагогічних кадрів в Україні: раціональне співвідношення загальноосвітнього, спеціально-предметного, психолого-педагогічного компонентів підготовки

учителів у навчальних планах і програмах полікультурної освіти; збільшення кількості годин на проведення педагогічної практики, що підсилює психолого-педагогічний компонент підготовки; забезпечення можливості спеціалізації кількома мовами у ВНЗ; використання особистісних методів навчання.

В результаті дослідження було розроблено тренінговий курс «*Cross-cultural Interaction*», який складався з 6 різноманітних вправ, які передбачали застосування наступних методів: інтерактивне моделювання, рольові ігри, проблемні ситуації, проектна робота, крос-культурний тренінг та дослідницька робота.

Доведено, що тренінговий курс істотно полегшує і прискорює процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками ефективної соціальної поведінки, сприяє формуванню комунікативних здібностей людини, необхідних для організації повноцінної продуктивної взаємодії з іншими людьми в полікультурному середовищі, в практичній діяльності і міжособистісних відносинах; створює можливості для більш повного самопізнання і самовизначення індивіда.

Перспективи дослідження проблеми методичного забезпечення формування полікультурного виховного середовища ми вбачаємо у підготовці ефективних засобів його впровадження у педагогічний процес вітчизняних вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агадулін Р.Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р.Р. Агадулін // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3 (44). – С. 18–29. 2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1979. – 412 с. 3. Бойченко В.В. До загальнолюдського кризь

призму національного (проблеми полікультурного виховання) / В.В. Бойченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3–4 (39-40). – С. 106–112. 4. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6. 5. Выготский Л.С. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский // Собрание сочинений: В 6-ти т. – Т. 3. – М. : Педагогика, 1983. – 367 с. 6. Грива О.А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві / О.А. Грива // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ-Житомир : ЖДУ, 2004. – Кн. 1. – С. 46–52. 7. Палаткина Г.В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях / Г.В. Палаткина // Педагогика. – № 5. – 2002. – С. 41–47. 8. Погребняк В.А. Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному середовищі загальноосвітньої школи Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Володимир Андрійович Погребняк. – Полтава, 2010. – 295 с. 9. Ghosh R. Multicultural Teacher Education in Canada / R. Ghosh // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 45–56. 10. Hickling-Hudson A. Pluralism and Australian Teacher Education / A. Hickling-Hudson, M. McMeniman // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 16–26. 11. Mwonga Caroline. Multicultural Education : New Path Toward Democracy / Caroline Mwonga // Re-envisioning Education and Democracy. – 2005. – No 12. – P. 20–36. 12. Tomlinson S. Teacher Education for a Multicultural Britain / S. Tomlinson // Teacher Education in Plural Societies : An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 27–44. 13. Zeichner K. Educating Teachers for Cultural Diversity in the United States / K. Zeichner // Teacher Education in Plural Societies: An International Review / M. Craft (Ed.). – London & Washington, D. C. : Falmer Press, 1996. – P. 141–158.